

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2009 GRUODŽIO 12 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 236(44)

Tik meilė gali išgelbėti

Kodėl mes, Lietuvoje gyvenantys, Lietuvos realybe alsuojantys, neretai kaltiname iš Lietuvos išbėgusius, kitose pasaulio šalyse apsistočiusius ir savo tapatybės bei ieškančius lietuvius savotiška „tėvynės išdavyste“, lengvesnės duonos, patogesnio gyvenimo būdo ieškojimu?.. Ir netgi savotišku gimtosios šalies pamiršimu – pamiršimu tos realybės, kurioje teko gyventi, su kuria tekdavo susitaikyti, priimti.

Galbūt dėl to, kad patys esame prislėgti ir manipuluojami tos realybės, kurią galima apibūdinti rašytojo ir filosofo K. C. Lewiso žodžiais – „klaikioji galybė“. „Klaikioji galybė“ šiandien yra Lietuvos žiniasklaida ir jos poveikis gyventojų masėms. Ir kas gali paneigti, kad nuo tokios žiniasklaidos formuojamos *neva tikroviškos* realybės ir yra bėgama. Nes tai jau darosi nebeįstveriamas. Lietuva tampa *nebeįstveriamos realybės* šalimi. Realybės, kuri yra primetama. Kurios neišvengiamumu mes esame gąsdinami. (Nors realybė iš esmės kitokia).

Ar bėgimas iš Lietuvos nėra sąmoningas – o gal pasąmoninis noras – pabėgti nuo tos primetamos realybės?..

Šiomis dienomis įlipus į lėktuvą, skrendantį iš kurios nors Europos šalies į Lietuvą, lietuviškų laikraščių šūsnis ne vilioja, o baugina. Nes galima nuspėti, kad svarbiausių šalies dienraščių puslapių antraštėse tikrai figūruos žodis „pedofilas“ arba „kiaulių gripas“. Kai tuo įsitikini, jau ne nustembi, o nusivili. Lietuva atsiveria kaip šalis, kurioje dedasi tik siaubingi įvykiai, kurioje gražūs ir šviesūs dalykai yra keista išimtis ir priklauso bene nuo mėnulio fazių. Kurie, galima sakyti, yra atsitiktinumas.

O juk yra ne taip.

Lietuva visomis jėgomis trokšta būti laisva ne tik juridine, bet ir dvasine prasme. Giliąja, prasingąja. Ji trokšta būti laiminga ir pozityviai mąstantčia šalimi – ir kaip didelę metafizinę nelaimę (o jos nusipelno nereta pasaulio tauta, ypač ta, kuri engė ir kankino kitas tautas), įvardyčiau tai, kad Lietuvai šiandien primetamas nepilnavertiškumo, menkumo, niekingumo jausmas, kurio neturėtų būti. Žiniasklaidos dėka – o tai labai skaudu, nes dar neseniai žiniasklaidą mes įsivaizdavome kaip demokratijos ir laisvės ruporą – mes šiandien nesame verti pasaulio piliečių vardo. Esame menkinami, paniekinti, apšmeižti. Įsivaizduojami kaip kiaulių gripo, pedofilijos skandalų, korumpuotų politikų ir įbaugintos visuomenės šalis. Šalis, kurioje blogio daugiau negu gėrio, o pavydo – daugiau negu nesavanaudiškos pagalbos ir tolerancijos.

Kodėl?..

Šis klausimas lieka be atsako. Šis klausimas lieka aktualus ir skaudus kiekvienam lietuviui – ir pasitraukusiam, ir pasilikusiam. Jis atsakomas visu gyvenimu, patikrinamas konkrečiais poelgiais, konkrečiais veiksmais. O jeigu ieškotume išeišties, jeigu ieškotume galutinio sprendimo, nerastume nieko kito, kas mus galėtų išgelbėti, – tik meilę. Mylėkime vieni kitus, mylėkime gyvenimą, dėjuokime Dievo duotu pasauliu. Tai yra svarbiau už kiaulių gripą, už politinius skandalus, už emigracijos priežastis.

Barbora Pelėdaitė

Onė Baliukonė

Gruodžio melodija.

Gražinos Mareckaitės nuotr.

AK VARNA...

Ak varna, vargo pussesere mano,
Šiukšlynais dvokiančia kasdiene jupele, –
Šaipaisi vėl: gyvenam kaip išmanom...
Tu gaudai pusaklė liesas eilėraščių peles.

Aš pranašauju darganas rytoj ir lietu,
Iš tavo vaikiškų sapnų kvatodama keliu...
Turbūt ir mūsų geležiniam amžiuje norėtum
Vainiko kvepiančio natūralių gėlių?

Vasario vėjai, smagūs viesulai birželio...
Jie laužą iš visų iliuzijų užkurs.
Kai dūmų išgraužtom akim ieškosi kelio –
Tik aš viena gal dar žinosiu kur...

Kitame numeryje:

- Lietuvių Operos koncertas.
- Minėjimas, skirtas Stasiui Lozoraičiui.
- Antano Ramono novelė.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Barbora Pelėdaitė. Tik meilė gali išgelbėti.
- 2-as psl. Stasys Goštautas. Užrašai iš Bostono.
- 3-as psl. Lidija Šimkutė. Poezija.
- 4-as psl. Aleksas Vitkus. „Draugui“ – 100. Už tikėjimą ir lietuviybę“.
- 6-as psl. Gražina Mareckaitė. Tai ko mes norim?
- 7-as psl. Raimundas Marius Lapas. Ryžėsis vytiš laiką...
- 8-as psl. O. Ališytė-Šulaitienė. Lietuviška spauda pokario Anglijoje.

Užrašai iš Bostono:

Martynas Švėgžda von Bekker Bostono Fullbright

STASYS GOŠTAUTAS

E same muzikų tauta, nieko nepadarysi. Poetų, dailininkų, bet tik ne politikų tauta. Atėjus laisvei, mūsų muzikai staiga nuste- bino pasaulį ir visur kur nepasisuksi, rasi kokį nors talentingą lietuvių pianistą, smuikininką, dainininką, o kartais – ir dirigentą ar kompozitorių. Rodos, Prancūzijoje net buvo aprašyti penki Lietuvos kompozitoriai, kaip geriausi visoje Europoje. Paskutiniu metu laisvos Lietuvos dėka turime dažną progą išgirsti ne vieną talentingą muziką ar kompozitorių. Bostone pripratome girdėti Aidą ir Dainių Puodžiukus, pianistą ir smuikininką, pianistę Gintę Bistrą, fleitininkę Oną Jonaitytę, verta paminėti dar keletą balerinų, dainininkų ir t.t. Prieš porą metų Rhode Island kiekvieną vasarą skambindavo Mūza Rubackytė. Neprisimenu, ar Violetai Urmanai teko dainuoti kur nors netoli Bostono.

Šiuo metu turime vieną smuikininką virtuo- zą, Martyną Švėgždą von Bekker, Fullbright lek- torių asistentą Bostono universiteto muzikos fakultete. Jis dirba su lietuvaite Dana Pomeranc- te-Mazurkevich, apie kurią von Bekkeris man pa- pasakojo štai ką: Danos tėvas buvo vienas iš pačių įdomiausių prieškarinio Kauno smuikininkų, dirbo Kauno Operoje koncertmeisteriu ir karo metu pa- teko į Kauno getą kaip žydai. Kipras Petrauskas – jis buvo artimas Pomeranco draugas – išnešė ma- žutę Daną iš geto ir slaptai augino kaip savo vaiką. Po karo stebuklingai išlikę gyvi Danos tėvai grįžo į Lietuvą ir rado čia savo dukterį. Dana studijavo smuiko specialybę pas Aleksandrą Livontą Vil- niuje ir kamerinę muziką pas Martyno močiutę Eleną Strazdaitę-Bekeriene. Tęšė studijas Mask- voje pas Davidą Oistrachą, nes buvo labai ryški as- menybė, muzikantė ir gabi smuikininkė. Maskvo- je susipažino su smuikininku Yuri Mazurkevichiu- mi (ukrainiečiu) – taip pat Oistracho studentu – ir po studijų gyveno bei dirbo Kijevo konservatori-

Martynas Švėgžda von Bekker.

Jono Kuprio nuotr.

gauti nepaprastus garsus ir tiesiog reikia stebėtis, iš kur toks smuikas ir smuikininkas atsirado. Smuikas, kiek suprantu, priklausė jo seneliui, kilusiam iš Tirolio. Kur tas smuikas buvo anksčiau, nežinau, bet svarbu, kad dabar jis – Martyno Švėgždos von Bekker nuosavybė, ir galbūt dėl to jis toks pilnas gyvybės.

Martyno protėviai atvyko iš Olandijos, per Tirolių, ir jų palikuonė ištekėjo už Algimanto Švėgždos, puikaus sovietmečio dailininko (1941–1996), kuriam dėl sveikatos teko gyventi Londone, vėliau – Rytų Berlyne, kur jis ir mirė, palikdamas savo kūrybą Lietuvai. Šios kūrybos pavyzdžius man teko matyti Nacionalinės dailės galerijos atidaryme, dailininkas patraukė mano dėmesį kaip nepaprastas klasikas, ypač saviti jo natiurmortai. Gaila, kad dailininkas mirė gana jaunas, 55 metų. Prieš tai aš jį tik pažinojau kaip mano draugo Marcelijaus Martinaičio „Kukučio baladžių“ (1977) iliustratorių.

M. Švėgždos von Bekker koncertas vyko 2009 m. lapkri- čio 18 d. Bostono universiteto Marsh koplyčioje, kurioje ka- daisė kalbėjo Martinas Lutheris Kingas, universiteto studentas. Koncertas labiau patraukė nau- jųjų išeivių dėmesį, – atėjo nemaža, maždaug 75 žmonių gru- pė, išdrįsusi pasirodyti paprastą darbo dieną, trečiadienio vaka- re, pusę aštuonių.

Programoje mano dėmesį patraukė antras veikalas (pir- mas, aišku, buvo Bachas, „Ciacconas“, Martynas atliko savo kompoziciją, paimtą iš dainų) – „Leilos daina“, parašyta Helsinkyje 1998 metais, tuomet jis buvo pakviestas griežti Vasario 16-tosios proga Lietuvos ambasadoje Helsinkyje. Ten susipažino su Lietuvos kultūros atašė Suomijoje Leila ir jai paskyrė šį kūrinių. Kita kompozicija – „Trumpas flirtas“ – skirta Ugnėi Karvelis. „Migla – atmerk- tos pavo plunksnų akys“ skirta Lianai Ruokytei – ilgametei Lietuvos kultūros atašė Stokholme.

„Baladė“ dzūkų dainos tema – „Oi, aš vakar anks- tų rytų kėliau...“ ir „Drugelis“ skirti Berlyno laikų draugui Timui Friedrichsonui.

Kaip matome, visos miniatiūros skirtos ge- riaušiams pasaulyje draugams. Taip Martynas no- rėdavo artimus draugus nudžiuginti asmeniškai – „kai ką nors parašydavau, – sakė Martynas, – tuo metu gyvendamas Paryžiuje, norėjau atrasti savi- tą skambėjimą, kad smuikas pradėtų kalbėti žo- džiais ar skleisti visai į smuiką nepanašius, bet su- prantamus garsus... Mintimis apie tai dalindavau- si su Ugnė, ir ji labai mane palaikė, kad toliau ra- šyčiau. Jos idėja buvo *groti žodžiu*, ir ji minėdavo Edgar Varese, kuriam bet koks triukšmas buvo garsas”.

Grįžtant prie koncerto, mane ypač patraukė nepaprastas smuiko garsų turtingumas, atrodo, lyg smuikas ir verkia, ir dainuoja, ir būgną muša, ir lyg kažkas tam smuikui akompanuoja. Puiku – tokio smuiko Bostono lietuvių aplinkoje neteko girdėti. Visi dar prisimename Izidorius Vasyliūno smuiką – Izidorius labai jaudinosi dėl lietuviškos muzikos išlikimo. Koncertas baigėsi, kaip ir turėjo baigtis, Vytauto Barkausko „Partita for solo violin”. Ši partitūra smuikui buvo parašyta 1970-tų- jų metų pradžioje. Ją atliko buvęs von Bekkerio profesorius Raimundas Katilius ir kiti žinomi smuikininkai, tokie kaip Gidonas Kremeris. Šis kūrinytis įtrauktas į visus tarptautinių konkursų smuikui sąrašus kaip pripažintas šedevras. Mar- tynas jau seniai jį atlieka – 1997 m. Paryžiuje įrašė jį į CD kartu su E. Balsio, O. Balakausko ir kitų kompozitorių kūrinių.

Dabar Lietuvos Garbės Kultūros Atašė Mar- tynas Švėgžda von Bekker organizuoja Bostono universitete Lietuvos tūkstantmetį vasario 17 d. 2010 m., 7:30 val. v. Bostono universiteto Tsai Per- formance salėje. Reikia tikėtis, kad pavyks surasti reikiamas lėšas ir pakviesti primabaleriną Eglę Špokaitę ir jos šokio partnerį Martyną Rimeikį. Taip pat Martynas nori sukviesti žymiausius JAV gyvenančius muzikus, susijusius su Lietuva ir taip Amerikos intelekto didmiestyje Bostone paminėti Lietuvos kultūrą!

Be muzikos ir baletų projektų, Martynas no- ri pagerbti savo tėvą Algimantą Švėgždą, su- ruošdamas jo darbų parodą – dar neaišku, kur, ta- čiau paroda turėtų būti maždaug tuo pačiu laiku ir galbūt toje pačioje salėje, kurioje vyks minėji- mas. □

MARTYNAS SVEGZDA VON BEKKER

Violin Recital

NOVEMBER 18, 2009
7:30 PM

*Marsh Chapel
at Boston University*

J.S. BACH - CIACCONA
M. ŠVEGZDA VON BEKKER - LEILA'S SONG, BRIEF FLIRT, MIST, BUTTERFLY, BALLADE
H. W. ERNST - THE LAST ROSE OF SUMMER (VARIATIONS ON AN IRISH SONG)
V. BARKAUSKAS - PARTITA FOR SOLO VIOLIN

MARSH CHAPEL
735 COMMONWEALTH AVE, BOSTON, MA, USA

joje. Apie 1975 metus visa šeima emigravo į Ka- nadą ir vėliau pervaziavo į Bostoną. Dana ir toliau liko labai artima Petrauskų šeimai, ypač Elenai Petrauskienei (antrajai K. Petrausko žmonai – žy- miai aktorei) ir Aušrai Petrauskaitei, dabar gyvenančiai Vilniuje. Dana yra Martyno kvalifikacijos kėlimo profesorė, jis ją pavaduoja kaip asistentas ir dalijasi idėjomis. Martynas rengia koncertus ir magistro kursus.

Jo smuikas – tai visas orkestras, jis moka iš-

Lidija Šimkutė. POEZIJA

Mintys apie Lidijos Šimkutės poezijos rinkinį

„Mintis ir uola“ Vaikų Dainų šventėje, Vingio parke, 2009 07 03

Maloniai tysodamas ant Vingio parko žolės, dainuojant jaunuoliams – „esi graži ir nuostabi žvaigždutė“, vienu ypu sugėriau lyg jazmino, išsikerojusio ant uolos kvapą perskaičiau Lidijos Šimkutės „Mintis ir uola“ poezijos rinkinį. Keistas jausmas apėmė – gal kažkokios džiugios pilnatvės, kai aptikau du, nebijau sakyti – šedevrus. „Žvejai niūniuoja“ ir „rugiaveidė“. Atitokęs pabandžiau suvokti, kas gi sukūrė tokį įspūdį ir supratau. Atsiradęs kontrastas, kai pasklandęs majuose, kiniškame porceliane, NYC, kaktusyne, vėl pajunti lietuviško rūgpienio ir bulvių skonį, bei druską... išgirgždančią... tinkluose, turbūt tai ir bus tos magijos rezultatas, kaip ir supratimas, kad pasaulis jau įvertino aukščiausiais balais mūsų dainų šventes. Šiaip jau, gryname platesniame lietuviškame kontekste tai būtų tik du geri poezijos kūrinėliai, kuriuos pajutęs irgi pradžiugtum, bet būtent margo pasaulio dykynė, nelyg praklendus *google earth* programa virš jo, palieka tą... labai stiprų ir gerą... lietuvišku koloritu persmelktą eilučių įspūdį. Susivokiau. Man tiesiog, netrukus knietėjo tą knygelę išrišti į atskirus puslapius ir juos visai kitaip, kaip mažam vaikui sudėlioti ant žolės parke – kaip *puzzle* dėlionę, kad susivoktum, kas prie ko. Skaitysiu dar ne kartą... – kitoje, ramesnėje aplinkoje, o dabar įspūdis labai geras ir optimistinis, nors poezijos temos ir gana margos, bet poetui užtenka keleto idealių atradimų – visa kita juk tik ėjimas į juos, ir šia prasme knygelei ir skaitytojui (bei man) bus labai pasisekę su galimybe – lyg žemuogės kvapnios laukymėje aptikimas, kaip ir pirmo posmo atvertimu žingsniuojant šaligatviu – apie pušis, papartį rudeniop. Noriu pastebėti, kad labai svarbu susikurti pojūtį, jog būtent anoniminis skaitytojas bus itin praturtėjęs ir pamalonintas tų žodžių–vaizdinių magijos, o tai žymiai svarbiau nei nobelisto (M. Koetzees, pristačiusio L. Šimkutės „Mintį ir uolą“ Australijoje – *red. past.*) ditirambas.

Kęstutis Urba

Lidija Šimkutė

Iš ciklo MINTIS IR UOLA

Neginčytina, žodis ateina iš kalbos prieš kalbą,

J. M. Coetzee

PUŠŲ

ir paparčių

ramybė

paskęsta

rudens

apdare

*

TYLUS GULBĖS SKLENDIMAS

nuramina bangas

tamsėjantys debesys

tarsi salos virš

pabirusių uolų

*

RUDENS UOGOS

mirga
miško ūkanotoj šviesoje

saulė perskelia
šešėlių judesius
kerpių grindyse

klevo lapas

nukrenta

raudonis

ant gelsvo beržo

samanų uolos pulsuoja

bobų vasarą

ŽVEJAI NIŪNIUOJA

namų link
rytmečio rūke eidami
į medinius namelius
paskendusius obuoliuose
sukapotos malkos
alsuoja
dūmais ir pienu

ant bulvių ir svogūnų maišų
nusėda žvynų blizgesys

tinklų druska girgžda vėjyje

*

TYLIOS KAIMO GATVĖS

baltina
jūros kapitonų namus

žvejų namukai snūduriuoja
vijoklinės slyvos ir
erškėtrožės pinasi
medinėse tvorose

mergaitė
vingiuoja zigzagais dviračiu
per nukritusius
lapus ir obuolius

jūros vėjas neša druską
per smėlio žoles
į pušyną

*

SAULĖ PERSKELIA

mėlynas pušų viršūnes
rausvus klevus
šafraninius beržus

grybai parausta
kerpių lovoj
rasa nusirita samanomis

medžio aksomas

voveraitės šuolis
pažadina
akmenuotą taką

PAUKŠČIAI NUSKRENDA

nepalietę vandens
ištroškę to
ką paslėpė
veidrodžio įrašė

kažkas sukasi ore

SAULĖ NUKRITO

ant tavo peties

mintys beveik

permatomos

ŠNABŽDĖKIME

jūras vienas kitam
išverkime vandenyną

*

IŠBLYŠKUSIOS NENDRĖS
ramunėlių smėlyje
svyruoja po
miglotą saule

laikas nuplauna
žodžius

susilieja jūra, dangus
mintis ir uola

*

ŽVAIGŽDĖS IŠSILIEJA

aštriam nakties danguje

medžio kelmo
suakmenėję pirštai
rausiasi žemėn
paraližuotoje mėnesienoje

žodžiai išplėšia
pušies kankorėžio paslaptį

MĒLYNO RŪKO DANGUS

stebėdamas mišką
išgirsta nakties
paukščių verksmą

kviečiantį
praeinančio
laiko sielas

*

JŪRA

ir tyla

plaukti
plūduruoti
pakilti

palikti

RUGIŲ LAUKŲ VEIDAI

basos

raumeningos kojos

žemaitijos

moterys

paverčia žemę

daina

„Draugui” – 100. Už tikėjimą ir lietuviybę”

Paskaita, skaityta knygos sutiktuvėse Lietuvių dailės muziejuje, Lemonte, 2009 m. lapkričio 29 d.

ALEKSAS VITKUS

Gerbiamieji „Draugo” skaitytojai, rėmėjai, svečiai ir visi „Draugo” rūpintojėliai!

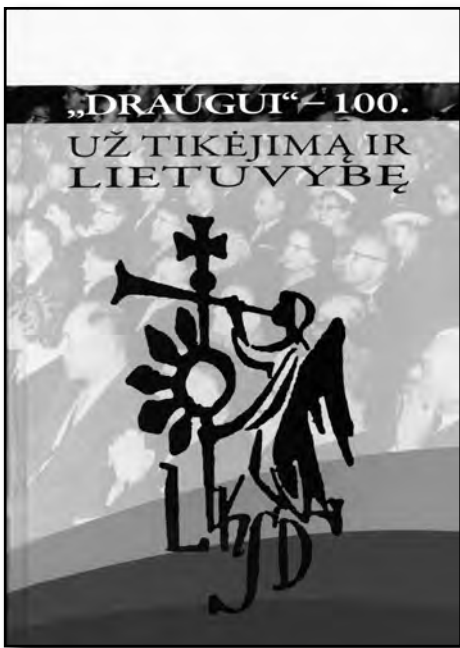
Sveikinu visus čia atvykusius – į susitikimą su „Draugo” kultūros priedo redaktore Renata Šerelyte, rašytoja iš Lietuvos, poete, dramaturge. Su ja galėsime susipažinti kiek vėliau, o dabar – šiek tiek apie knygą „Draugui” – 100. Už tikėjimą ir lietuviybę”.

Manau, kad dauguma mūsų dalyvavome neseniai vykusiam didžiajame „Draugo” šimtmečio pokylyje puikioje Willowbrook salėje, kur buvo suėję vos ne pustūkstantis „Draugui” meilę parodžiusių žmonių. Šiandien mūsų čia mažiau. Čia ir salė gal menkesnė. Tačiau jau vien savo atsilankymu į šią popietę ir jus rodote savo meilę „Draugui”.

Šio vienintelio už Lietuvos ribų be pertraukos leidiamo lietuviško dienraščio šimtmečio proga „Draugo” leidėjai, t.y. Lietuvių katalikų spaudos draugija, išleido knygą, kurios siela ir sudarytoja yra nenuilstanti išeivijos visuomeninė ir darbuotoja Marija Remienė.

Pirmiausiai, perspėju. Tie, kurie kasdien atidžiai skaito „Draugą”, šiandien nedaug ką naujo sužinos, nes apie šią knygą „Drauge” jau buvo labai įžvalgiai rašyta net kelis kartus. Ne vienas jūsų tą knygą yra jau išgijęs ir perskaitęs, turi apie ją ir jos vertę susidaręs savo nuomonę. Todėl mano šie keli žodžiai nebus dar viena kritiška recenzija, bet tik žvilgsnis į „Draugo” istoriją.

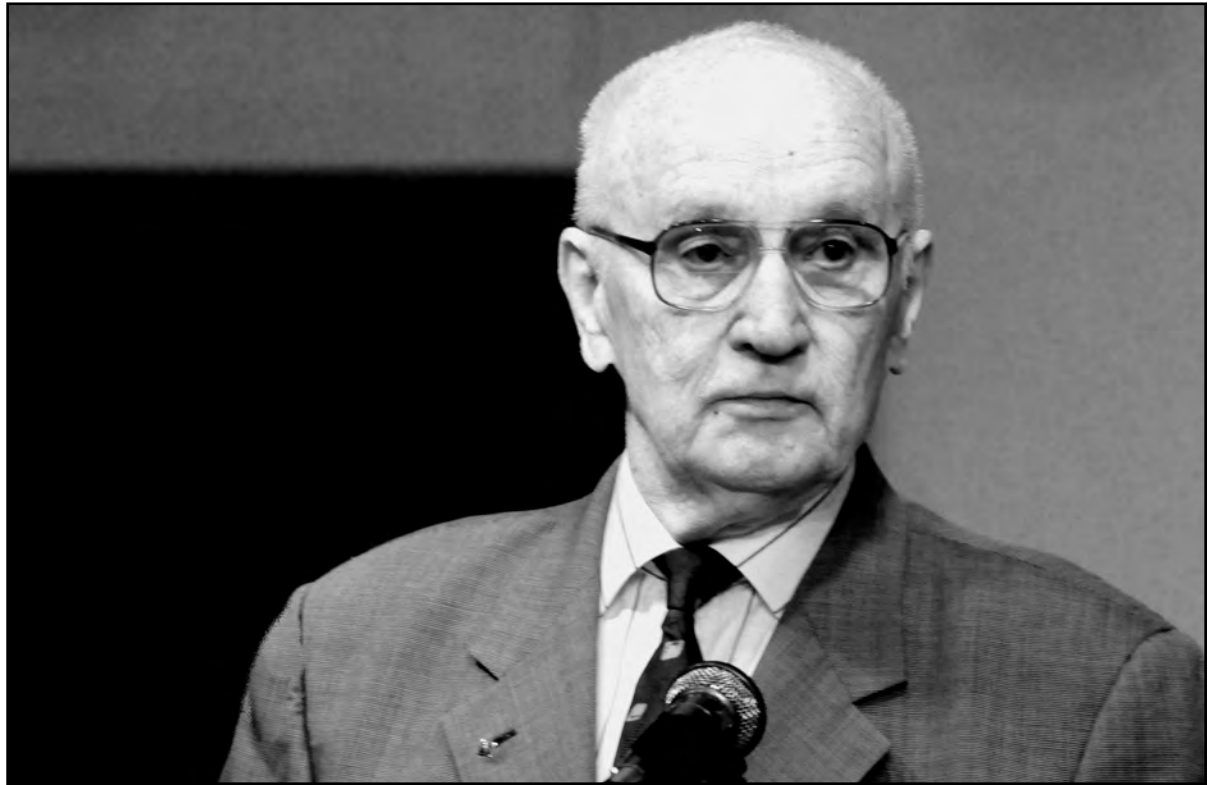
Redaktorė ir daugelio tos knygos straipsnių autorė yra darbščioji Lietuvos lietuvaitė Audro-

nė Viktorija Škiudaitė, mums jau gerai pažįstama kaip knygos „Lietuvių pėdsakai Amerikoje” autorė. Audronė, gimusi Lietuvoje, Ameriką pirmą kartą išvydo jau kaip subrendusi kultūrininkė ir žurnalistė. Atvykusi į Ameriką, ketverius metus talkino „Draugui”.

Šioji „Draugo” šimtmečio knyga liepos 9 d. buvo pristatyta Lietuvos visuomenei Vilniuje. Renginis sulaukė tokio susidomėjimo, kad visi jame norėjusieji dalyvauti vos tilpo į salę. Išsamų pranešimą apie lietuviškos spaudos padėtį Amerikoje skaitė istorikas profesorius Juozas Skirius. Kalbėjo ir sveikino daug kitų.

„Draugas” ir jo istorija yra tampriai surišta su dvasiškiais, t.y. tėvais marijonais. Per daug metų jo leidyba pamažu perėjo į pasauliečių vyrų, o pastaruoju laiku – ir į moterų rankas. Prisimenu taip vadinamus „Draugo” moderato-

Aleksas Vitkus.

Jono Kuprio nuotrauka

rius, kurie esą turėjo rūpintis, kad redaktoriai, nepaisant – moterys ar vyrai, nenukryptų nuo dienraščio pasirinktos krikščioniškos ideologijos. Kai kas tai įtardavo esant cenzūra, nors iš tikrųjų moderatoriai dažniausiai pasitenkindavo vien tik savo patarimais.

Marijonas kun. Garšva redagavimą perdavė pasaulietei moteriai, rašytojai Danutei Bindokienei, tose pareigose išdirbusiai 15 metų, baigiant dabartine vyriausiąja redaktore Dalia Cidzikaite. Ne vienas bendradarbis ir skaitytojas jau pastebėjo, kad Dalios dėka „Draugas” šiandien yra žymiai pasikeitęs.

Danutė Bindokienė prisimena, kad kai jai kun. Garšva pasiūlė vyr. redaktorės vietą, jis jai taip dėstė:

„Nebijok taisyti ir didelių rašėjų pavardėmis pažymėtų straipsnių. Jeigu ir pats Dievas atsiųstų straipsnį, redaktorė turi teisę jį taisyti, spausdinti ar numesti į šiukšlių dėžę”.

Ne visi bendradarbiai su tuo norėjo sutikti. Kitiems ir pirmoji moteris vyr. redaktorė ne labai buvo priimtina. Pvz., prel. Tulaba, siūsdavęs straipsnius iš Romos, moderatoriui kun. Rimšeliui šmaikščiai paminėdavo, kad jis medžiagą perduotų „tai moteriškai”.

Kalbant apie redaktorių, buvusį „Draugo” redaktorių vyskupas Pranciškus Bučys savo atsiminimuose taip rašo:

„Dienraščio redaktoriaus profesija negali būti vykdoma be nuodėmės”. Kodėl? „Nes jos neįmanoma visiškai sąžiningai atlikti. Juk reikia dažnai teigti tokius dalykus, kurių pats nesištyręs, o turi pasitikėti tik kitų pasakymu”.

„Draugas” turėjo labai daug bendradarbių, ir kaip buv. redaktorė Danutė Bindokienė rašo, 99 proc. – neapmokamų. Honorarą jie skirdavo „Draugui” kaip auką. „Žmonės rašo ne dėl honoraro, bet dėl to, kad turi ką pasakyti ir jaučia pareigą”, – dėstė Bindokienė. Jei taip, tai kaip suprasti, kad šiais metais Draugo Fondas honorarams jau išmokėjo net 23 tūkstančius dolerių? Atrodo, kad laikai tikrai pasikeitė.

Medžiaga knygai yra paimta iš paties „Draugo” puslapių, kitos spaudos, rašiusios apie „Draugą”, bei šiandien dar gyvų buvusių laikraščio darbuotojų prisiminimų. Knygoje įvairūs autoriai aptaria laikraščio gimimo aplinkybes, pasakojama apie jo steigėjus, redaktorių ir administratorių. Prisimenama ir Marijonų vienuolija bei dabartinė „Draugo” leidėja Lietuvos katalikų spaudos draugija, nors žodis „katali-

kų” ėmė ir kažkaip iškrito iš „Draugo” pirmo puslapio antraštės. Bet už tai žodžiai „už tikėjimą” atsirado knygos pavadinime.

Knygoje daugiau dėmesio kreipiama ne į laikraščio turinį, o į žmones, kurie prisidėjo prie laikraščio įkūrimo, redagavimo ir leidimo. Tam tikra prasme ją galima vadinti ne tik lietuvių išeivijos Čikagoje, bet ir Amerikoje, metraščiu. Knygos sudarytojai pripažįsta, kad joje gali būti trūkumų, bet taip pat paaškina, jog jų tikslas nebuvo rašyti kapitalinį veikalą, apimantį „Draugo” redakcijos požiūrį ir įtaką į per šimtą metų besivystančią Lietuvos istoriją, pradedant carine Lietuvos okupacija, ir baigiant devyniolika metų dabartinės nepriklausomybės.

Šioje šimtmečio knygoje gal kai kas ir pasiges platesnio žvilgsnio, kaip ta istorija vystėsi ir kaip ji atsispindėjo „Draugo” puslapiuose. Tačiau tokia knyga būtų jau rimtų profesionalų istorikų reikalas. Patys knygos rengėjai kukliai pripažįna, kad ši knyga tik gairės būsimiesiems darbams ir kad nuodugnai „Draugo” laikraščio istorija laukia mokslininkų dėmesio.

Pradžioje „Draugas” tenkinosi tik žiniomis iš lietuvių telkinių Amerikoje ir iš Lietuvos. Ilgainiui laikraščio linija pakrypo į ne vien lietuvių bendruomenės, Lietuvos ir viso pasaulio istorinių įvykių aprašymus, bet kartu ir į lietuvių kultūros puoselėjimą.

Neužmiršta prisiminti ir specialus „Draugo” kultūros priedas, kuris šiemet švenčia garbingą 60 metų jubiliejų. Jo pirmas redaktorių buvo profesionalas žurnalistas prelatas Juozas Prunskis. Vėliau priedo redagavimą perėmė pati vyr. redaktorė Bindokienė. Jai 2007 m. pasitraukus ne vien iš šeštadienio priedo, bet ir iš vyr. redaktorės pareigų, kultūros priedą redaguoti perėmė iš Lietuvos profesionali žurnalistė Aldona Žemaitytė-Petrauskienė. Šiuo metu kultūros priedą veda mūsų miela šios popietės kaltininkė, viešnia, rašytoja iš Lietuvos, Renata Šerelytė.

„Draugo” puslapiuose rado vietos ir įvairios ideologinės organizacijos kaip ateitininkai, skautai ir kiti. Kurį laiką gyvavo ir moterų, socialinių reikalų, lietuvių kalbos, ir net šeiminių skyriai. Knygoje atrasite tų skyrių redaktorių prisiminimus. Ateitininkų skyrių daug metų veda Jonas Žadeikis, Laima Šalčiuvienė. Nuo 2009 metų jį perėmė Vida Kuprytė.

Nukelta į 5 psl.

Atkelta iš 4 psl.

Apie sportą rašo ilgametis sporto skyriaus vedėjas Edvardas Šulaitis, nors ilgiausiai tą skyrių vedė Irena Regienė. Ji tvarkė ir „Skautybės kelio“ puslapius. Savo ilgų metų darbą „Drauge“ prisimena Stasė Semėnienė, Aldona Šmulskštienė, Nijolė Jankutė-Užubalienė. Politinį „Draugo“ vaidmenį nagrinėja Romualdas Kriaučiūnas. Apie Lietuvos vyčius rašo Regina Juškaitė-Švobienė. Amerikos lietuvių tarybos vardu „Draugą“ sveikina Pranas Jurkus pabrėždamas abiejų organizacijų kūrybingą bendradarbiavimą, ir taip pagerbdamas didžiulį Leonardo Šimučio indėlį kovojant dėl Lietuvos nepriklausomybės atstatymo. Juk Šimutis buvo ne tik ilgametis „Draugo“ redaktorius, bet ir ALT'o centro valdybos pirmininkas.

Kaip savo straipsnyje pastebėjo daugkartinis JAV LB valdybos pirmininkas Algimantas Gečys, per šimtą metų ir „Drauge“ visko būta. Ir tarpusavio nesutarimų, ir iš pareigų nušalintų redaktorių, ir net Amerikos teismuose atsidūrusių bylų. Nuomonės visuomenėje kartais išsiskirdavo tokiuose reikaluose kaip autoritetas Smetonos režimas, nesklaidumai tarp VLIK'o ir Lietuvos valstybės diplomatijos sluoksnių, PLB pastangos įsijungti į iki tol tik ALTui rezervuotam Lietuvos nepriklausomybės atstatymo darbui.

Atsirado JAV LB vykdomo Lietuvos laisvinimo darbo taktikai nepritarianti reorganizuota bendruomenė, turinti griežtai skirtingą sampratą dėl bendradarbiavimo su okupanto priemesta valdžia Tėvynėje. „Draugo“ vadovybė tokiu reorganizacijai nepritarė. Gal todėl abi bendruomenės 1988 m. pagaliau priėjo prie susitarimo, atšaukiančio Amerikos teismuose užvestas bylas.

Didelį triukšmą buvo sukėlus ir 1967 m. jaunimo organizuota sportininkų kelionė į Lietuvą. Viešą organizatorių paaiškinimą sutiko spausdinti tik vienintelis „Draugas“. Maždaug tuo pačiu laiku buvo iškilęs ir kelerius metus tęsėsi nesutarimas tarp Lietuvių Fondo ir JAV LB dėl Fondo vadovybės pasiūlyto įstatų pakeitimo. Ilgai truko ir ginčas tarp PLB ir JAV LB dėl PLB Seimo nutarimų dėl finansinių įpareigojimų vykdymo, nuėjęs iki bendruomenės Garbės teismo.

Didžiausia kontroversija per visą vyr. redaktorės Bindokienės redagavimo metą buvo daug aistrų sukėlusis 1994 m. pavasarį pasirodžiusi pirmoji „Lietuvos kovų ir kančių istorijos“, PLB valdybos užplanuotos 16 tomu serijos, knyga. Praėjo beveik dveji metai, kol pasirodė pataisyta ir papildyta to pirmojo tomo laida. Po to toks nepamatuotas visuomenės įniršis pamažu atslūgo.

Visi tie nesutarimai, nesklaidumai buvo „Drauge“ diskutuojami, nagrinėjami, aptariami ir skaitytojų įdėmiai sekami. Gal „Draugo“ redakcija ir ne visuomet sutikdavo su visais „Drauge“ spausdinamais teiginiais, bet turime pripažinti, jog šiandien „Draugas“ stengiasi savo puslapiuose duoti vietos pasireikšti kartais ir nelabai populiarioms nuomonėms.

Prieš 16 metų sukurtas Draugo fondas, stipriai gelbėjęs iki šiol, gal pajėgs „Draugo“ tolimesnę leidybą pratęsti ir ateityje, leidžiant gal tik tris laidas per savaitę. Ak, buvo laikai, kai „Draugas“ mus lankydavo net šešis kartus savaitėje, ir net nevēluodamas.

„Draugo“ vadovybė iki šiol buvo labai šykšti su savo informacija apie laikraščio ateitį. Jei ne „Amerikos lietuvis“, nežinotume ir apie „Draugo“ redaktorių pasikeitimų detales. Apie jas skaitėme tik vienoje „Amerikos

Kun. Kęstutis Trimakas, Renata Šerelytė ir Aleksas Vitkus.

lietuvio“ laidoje, kur tilpo buvusios „Draugo“ vyr. redaktorės Bindokienės atviras pokalbis su Audrone Simanonyte.

Škiudaitė aprašo dar ir šiandien ne visiems „Draugo“ skaitytojams žinomą tėvų marijonų, jau nebe lietuvių, požiūrį į tolimesnį „Draugo“ likimą. Norisi tikėti, kad dabartinis marijonų provincijolas kun. Dan Cambra dar turės kantrybės ir neišjungs vandens nei elektros, ir nerakins nei durų, kaip buvo grasiņes, atvykęs į vieną „Draugo“ direktorių tarybos posėdį. Per „Draugo“ pokylį jis lyg ir atlyžo, sakydamas, kad „Draugas“ gyvuosias dar 25 metus. Vis tiek, atrodo, kad „Draugui“ teks ieškoti naujos vietos redakcijai ir administracijai.

Pabaigai gal reiktų prisiminti, kad jau praėjusių metų vasarą „Draugo“ bendradarbis Bronius Nainys siūlėsi paruošti, jo nuomone, išsamesnę „Draugo“ šimtmečio istorijos knygą, negu tą, kurią sutinkame šiandien. Nainys buvo paruošęs ir tokios knygos apmatų, kuriuos buvo nusiuntęs svarstyti „Draugo“ leidėjų tarybai. Atrodo, kad taryba, atsižvelgdama į tai, kad redaktorės Škiudaitės pradėtas darbas jau buvo įpusėjęs, pasisakė už jo tęsimą. Siūlymai Nainiui rengti kitą knygą pagal jo numatytus apmatų negalėjo būti realūs, nes „Draugo“ leidėjai tikrai nepajėgtų finansuoti abi šimtmečio paminėjimo knygas. Ilgametis „Draugo“ bendradarbis Nainys rankų nenuleido. Jo straipsnių ir toliau „Drauge“ matome ir skaitome.

Knyga išleista skoningai, gausiai iliustruota, su gražiais kietais viršeliais, spausdinta ant

kokybinio popieriaus, daro malonų rimto veikalo išpūdį. Korektūros klaidų labai nedaug. Labai parankus knygoje paminėtų žmonių vardynas. Toje pavardžių rodyklėje suskaičiavau apie tūkstantį pavardžių žmonių, kurie vienokiu ar kitokiu būdu prisidėjo prie „Draugo“ ilgamečio gyvavimo.

Nesiskundžiu, bet tame sąrašė mano pavardės nerasite. Už tai ten kažkodėl yra paminėta mano žmona, visų mano rašinėjimų įkvėpėja ir griežta cenzūruotoja, nors tik eilinė „Draugo“ prenumeratore. Aš jos paminėjimą knygoje vadinčiau korektūros klaida. Pasižiūrėję į knygą, suprassite, kodėl.

Rasite ir ilgą kelių šimtų Draugo fondo garbės aukotojų bei daug trumpesnių šiai „Draugo“ 100-mečio knygai aukojusiųjų sąrašus. Gaila, kad šios taip rūpestingai paruoštos knygos išleista vos septyni šimtai egzempliorių. Kaina, palyginant su šių dienų kitų knygų kainomis, yra prieinama, 45 dol. Už persiuntimą – penki doleriai. Tik tie pridedami Cook apskrities vadovo Todd Stroger mokesčiai mane erzina.

Nors šiais metais jau įvyko didysis koncertas, iškilmingos Padėkos šv. Mišios, grandiozinis pokylis ir dailiojo žodžio popietė, „Draugo“ šimtmečio jubiliejus ir šia popiete dar nepasibaigia. Čikagoje surengta „Draugo“ šimtmečio paroda, nuskraidinta į Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos rūmus Vilniuje, dabar jau keliauja po visą Lietuvą.

Todėl 2009-ieji metai mūsų atmintyje turėtų likti kaip „Draugo“ metai. □

Stefa Tamoševičienė, Renata Šerelytė, dr. Kazys Ambrozaitis, Loreta Timukienė, Saulius Kuprys, Marytė Ambrozaitienė, Raimundas Lapas ir Marija Remienė. Jono Kuprio nuotraukos

TAI KO MES NORIM ?

GRAŽINA MARECKAITĖ

2009 m. lapkričio 14 d. „Draugo“ šeštadieniniame priede patalpintas kultūros geografo Laimono Briedžio ir filosofo Vygando Šiurkaus pokalbis 56-ame Santaros-Šviesos suvažiavime „Kokio Lietuvos ir Vilniaus pasaulinio įvaizdžio mes norim ir kaip jį pasiekti?“

D rįstu pastebėti, kad jau pačioje straipsnio antraštėje matau loginį prieštaravimą ar sąmoningą spekuliaciją: jei sėdama svarstyti, „kokio įvaizdžio norime“ (pabraukta mano – G.M), kaip galima siekti to, ko dar patys nežinome? Iš toliau dėstomų minčių aiškėja, kad pašnekovas L. Briedis vis dėlto žino, kokio Lietuvos ir Vilniaus įvaizdžio privalome siekti. Tas Vilniaus įvaizdis, „*Vilniaus turtas*“, autoriaus žodžiais tariant, yra jam (ar mums?) „*pakankamai aiškus*“ – tai jo „*daugiakultūriškumas: jo žydiškas, lenkiškas, šiek tiek rusiškas aspektas*“. O kaipgi lietuviškas „aspektas“? Ir koks „aspektas“ čia turimas galvoje? Jei kalbama apie daugiakultūriškumą, kultūrinę raišką, kažkodėl visiškai ignoruojama vilniečių ir garsiujų Italijos, Vokietijos, Prancūzijos, Čekijos, Nyderlandų bei kitų tautų kūrėjų pasangomis per šimtmečius sukurtos materialinio-kultūrinio paveldo reikšmė: didinga barokinė architektūra, gotikos stebuklai, bažnytinio meno pavyzdžiai ir visi kiti europinio meno šedevrai. Tuo tarpu autoriui gaila, kad Vilniaus, Europos kultūros sostinės, renginiuose daugiakultūriškumas (toks kaip autorius jį supranta) nebuvo tinkamai išryškintas, tai buvusi tik „*potiomkiniška dekoracija*“, nes viskas buvo „*suprojektizuota*“, įvardyta, „*kuris yra žemiau*“ (pabraukta mano – G. M.), *kuris aukščiau ir panašiai*“. (Kuris gi buvo aukščiau, o kuris žemiau?) Tuo tarpu Lincas – antroji šių metų Europos kultūros sostinė – „*padarė pirmą deklaravimą – ėmė galvoti apie Hitlerį ir fašistinę Vokietijos ir fašistinę Austrijos santykį su jų miestu ir surengė ta tema parodą*“. Ta paroda, pasak kalbančiojo, Lince visus kvietė suvokti, įvertinti, kodėl tai atsitiko ir susimąstyti, „*kad tai neatsitiktų ateityje*“. Po to – minties šuolis į Vilnių ir teiginys: „*Vilnius tokių renginių neturėjo*“. Kokiu? Analogija tarp Vilniaus ir Lincos gana keista – juk Vilniuje negimė nei Hitleris, nei Stalinas. Apie ką turėjo susimąstyti vilniečiai, „*kad tai neatsitiktų ateityje*“? Būtent kas neturėtų atsitikti ateityje? Vilniaus renginiuose, pasak kultūrologo, „*nebuvo kažkokios jungiamosios grandies, kuri bandytų visas tas Vilniaus kultūras, kalbas sujungti*“. (Idomu, kaip galima sujungti kalbas?). L. Briedis klausia: „*Ar toks būdas viską išskirstyti yra pavykęs*“? Pasak autoriaus, toks kultūrų „išskirstymas“ – tai sovietinių laikų (?) palikimas ir klausia: „*ar mes siekiame Europos, ar at-*

Neries potvynis Katedros aikštėje, 1934.

siribojame ir gyvename tuose mažuose pasaulėliuose, o ne mažame kosmopolitiniame pasaulyje? Štai kas, autorius besąs kosmopolitizmo išpažinėjas... Daugelis gyvenusių sovietijoje dar atsimena nemirtingąsias poetės eilutes: „Tegul tautos vieną himną gieda, vieną himną iš vienos širdies!“ (Salomėja Nėris). Ačiū, girdėjome, ilgai klausėmės, kaip sovietų ideologija propagavo tautų, kalbų, kultūrų susiliejimą, susijungimą... Ir vėl?! Kokiu pagrindu?

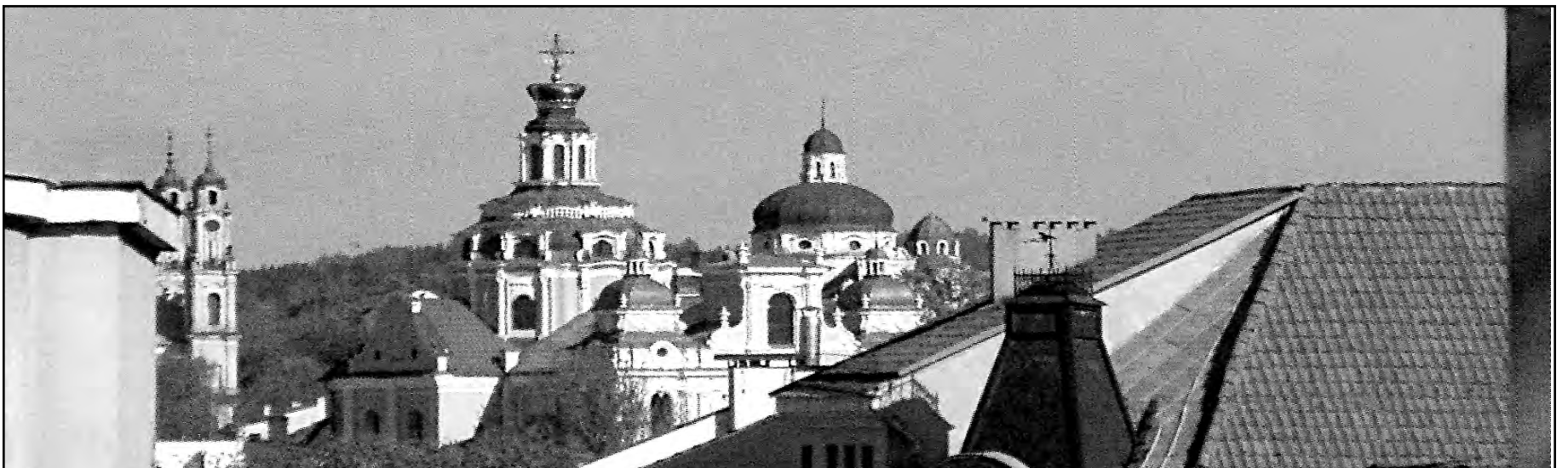
L. Briedžio pašnekovas filosofas V. Šiurkus, kalbėdamas Vilniaus tema, pažeria įvairiausių keistų minčių. V. Šiurkus nerišliai dėsto: „*Vilnius man asocijavosi su tuo ‘Kalba Vilnius’ – transliacijų ‘dėže’, radijo programa, kuri kiekviename name buvo privaloma. (Šiandien bandysiu kalbėti ‘Kalba Klaipėda’, kuri praktiškai niekada nekalbėjo)*“. Didžiąją savo kalbos dalį paskyręs Klaipėdai, filosofas pradeda nuo kažkokio vaikiško žaidimo raidėmis: jei iš žodžio Klaipėda, pasak jo, išbrauktume raides „p“ ir „ė“, liktų žodis „klaida“, o tai būtų „*Lietuvos įvaizdžio, Vilniaus dominuojančio įvaizdžio paklaida*“ (mano pabraukta – G. M.) (?) Kokie čia žaidimai? Gal išbraukime daugiau raidžių, kad iš žodžio Klaipėda liktų „pėda“ arba „ėda“ arba „da“?

Po ekskursų į Klaipėdos istoriją, įvairias geografines ir politines šio miesto, kaip niekad nepriklausiusio lietuviškos kultūros laukui, peripeijas, pagaliau sulaukiame išvadų Vilniaus klausimu: „*Vilniaus, kaip tapatybinės traukos centro, reprezentacinio centro, gamyboje išūrių tarybinių laikų centralizacijos tradicijas, nes tie žmonės, kurie dalyvavo tuose dalykuose*“ (mano pabraukta – G. M.) *vis dar turi pozicijas*“. Pačioje savo kalbos

pabaigoje filosofas grįžta prie „*Laimono klausimo apie segmentaciją, pridėdamas regionalizmo klausimą*“ ir priduria „*labai svarbų dalyką – kokią reikšmę turi integralumas? Tokiame lauke ir paliksiu šią temą*“, – sako filosofas ir užbaigia savo apmąstymus garsiuoju revoliucionierių klausimu: „*ką daryti?*“ (Galbūt, kai neaišku, kas norima pasakyti, verčiau būtų patylėti).

Padrikoje Santaros-Šviesos suvažiavimo diskusijoje kalbama apie kažkokį daugiatautį ir daugiakultūrį žydų, lenkų, rusų (vis dėlto kodėl neminimi italai, vokiečiai, prancūzai, čekai, olandai, gudai, totoriai, karaimai, ukrainiečiai) „*reprezentacinį centrą*“ Europos pakraštyje, paribiuose, su sovietinių laikų centralizacijos tradicija. Bet apie Vilniaus **kaip Lietuvos valstybės sostinės** istorinę ir juridinę priklausomybę lietuvių tautai iš viso neužsimenama!

Europoje visas kultūrinis paveldas, nors ir su ginčijamomis išlygomis, teisiškai priskiriamas tai tautai ir valstybei, kurios teritorijoje yra. Kultūrų ir įtakų vienių kitiems persimaišymas nuo viduramžių universalizmo iki šių dienų globalizmo niekam nekelia ypatingų problemų, išskyrus tuos, kurie nori matyti ne jau turimą rezultatą, bet atskirus jo dėmenis. Ar kas dar mėgina Prancūzijos kultūroje išskirti ispanų ar italų dailininkų, įvairiausių tautybių muzikų, architektūros kūrėjų indėlių? Tik Lietuva nuolat skatinama, raginama, netgi verčiama analizuoti, išdalinti, išskirstyti savo kultūrinį paveldą, ir visą laiką ji privalo jaustis esanti kam nors įsiskolinusi, ką nors pasisavinusi, ko nors negrąžinusi... □

Vilniaus bokštai, matomi iš J. Basanavičiaus gatvės.

Nuotraukos paimtos iš G. Mareckaitės knygos „Šiapus ir anapus Vilniaus vartų“.

Ryžęsis vytiis laiką...

Vinjetės iš tapytojo Kazimiero Žoromskio gyvenimo Amerikoje

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

Šiemet sukako penkeri metai, kai mirė vienas garsiausių Lietuvos dailininkų Kazimieras Žoromskis. Gyvendamas ir kurdamas įvairių kultūrų šalyse, tapytojas išlaikė individualų brailą, sukūrė unikalių optinio impresionizmo stiliaus paveikslų, pelnę tarptautinį pripažinimą. Žoromskio paveikslai buvo rodomi parodose Madride, Vašingtone, Niujorke, Paryžiuje kartu su žymiausių XX amžiaus menininkų Marko Šagalo, Karelo Appelio, Salvadore Dali, Makso Ernsto bei kitų darbais. Šio vieno iškiliausių Lietuvos dailininkų kūrinius rodo daugelis Europos ir JAV muziejų (tarp jų Vatikano ir Tretjakovo galerijos Maskvoje). Jo darbai įtraukti į svarbiausius pasaulio dailininkų žinytus. Kazimiero Žoromskio nuopelnai kultūrai įvertinti Lietuvos ir JAV apdovanojimais, tarp kurių Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino ordinas. 2000 m. Tarptautinio biografijų instituto JAV jis buvo išrinktas Metų žmogumi.

Kazimieras Žoromskis gimė 1913 m. kovo 4 d. Smilgiuose, Panevėžio apskrityje. 1942-aisiais baigė Vilniaus akademiją (tuo pat metu studijuodamas ir Vilniaus universiteto Medicinos fakultete), o po trejų metų – Vienos dailės akademiją. 1946 m. Žoromskis studijavo freską Romos karališkoje dailės akademijoje. 1946–1949 m. gyveno Madride. Ten jo kūryba susidomėjo Ispanijoje reziduojantys Kolumbijos diplomatai ir pasiūlė dailininkui įsidarbinti jų šalyje. Ilgai nemąstydamas kvietimą jis priėmė ir 1949–1952 m. profesoriavo Šv. Ksavero popiežiškame universitete Bogotoje. Iš Kolumbijos 1952 m. emigravo į JAV. Iš pradžių Žoromskis apsigyveno Čikagoje, o 1956 m. persikėlė į rytinį pakraštį. 1956–1968 m. dėstė Catan Rose meno institute Niujorke, 1968–1986 m. Newarko meno koledže. Gyvendamas Amerikoje dailininkas savo personalines parodas surengė Čikagoje (1954, 1955, 1956, 1967), Detroite (1964), Bostone (1967), Clevelande (1969), South Orange, New Jersey (1970), Newark, New Jersey (1972), New Havene, Connecticute (1972), Eastone, Pensilvanijoje (1977), Niujorke (1967, 1968, 1969, 1971, 1977, 1982). Dalyvavo ir grupinėse parodose: Čikagoje (1953, 1955, 1956), Niujorke (1959, 1964, 1967, 1969, 1970, 1972, 1973, 1979), Vašingtone (1961, 1973, 1976, 1977), Filadelfijoje (1964), New Canaan, Connecticut (1967) bei Newark (1973).

Lietuvai dailininkas padovanojo daugiau nei 500 kūrinių. Dalis jų rodoma Vilniuje pastatytoje Žoromskio galerijoje. Kamuojamas Tėvynės ilgesio, 1986 m. Kazimieras Žoromskis nutarė sugrįžti į savo mylimą Lietuvos sostinę Vilnių. Ten jis liko, kūrė, rašė ir mirė 2004 m. balandžio 14 d., eidamas 91-uosius metus.

Manau, daugelis „Draugo“ dienraščio skaitytojų atsimena iškilųjį dailininką, savo produktyviausią gyvenimo dalį praleidusį Niujorke. Tad penkerių metų mirties sukakties proga pakeliaukime kartu jo gyvenimo ir kūrybos takais.

Nuo „Vėjų miesto“, iki „Didžiojo obuolio“

Roma, Paryžius, Madridas. Visur jo būta. Keliaavo jis net į tolimąją Bogotą laimės ieškoti. Tačiau nerimas ir nepasitenkinimas nepaliko Žoromskio sielos. Jis puikiai suprato – tinkamesnio kūrybinio klimato kaip Niujor-

ke niekur pasaulyje neras. Po Antrojo pasaulinio karo „The Big Apple“ tapo šiuolaikinio meno centru ir Kazimieras norėjo pajusti neapsakytą Niujorko gyvenimo pulsą, tapti jo dalimi. Svajonė priartėjo prie realybės, kai gyvendamas Bogotoje jis sulaukė vizos emigruoti į Ameriką. Išskrido į Miami, iš ten autobusu nukako į „The Windy City“ – Čikagą. Pats dailininkas štai kaip prisiminė pirmas savo dienas naujame krašte: „Visas džiaugsmas išblėso vos išvydus Čikagą. Bogotoje liko vaiski pavasario žaluma, o Čikagoje pasitiko žiemos šaltis ir artėjančių Kalėdų švenčių šurmuly. Slogiai veikė virš miesto lekiančių traukinių bildėjimas ir šiukšlynai. Mane nusmelkė širdgėla: Europa toli, anapus Atlanto, o Naujasis pasaulis, regis, ne geresnis už Senąjį. Skaudu jaunam palikti Tėvynę, keltis iš vieno žemyno į kitą, ieškantis prieglobsčio svetimose šalyse. Skirtingos gamtos sąlygos, kalba, papročiai... Kitos dienos rytą pasirodė mane kvietęs dėdė Konstantas Žoromskis. Jis atnešė kibirą dažų ir paragino: ‘Eime dirbti, bosas sutiko tave priimti’. Pasirodo, jog jis taip pat buvo ‘tapytojas’ – painter. Tik didelio teptuko – wall-painter. Žodis artist jam buvo nesuprantamas, o gal nežinomas. Tikriausiai pats ir buvau kaltas: juk iš Europos rašiau, kad esu painter. Niekas dėdei nesakiau, bet į darbą su juo nenuėjau. Tą patį rytą pavyko susirasti tinkamą tarnybą. O Konstantas neišsėdė, jo būta gailestingo: padovanojo man piniginę, kurion buvo įdėta penkiasdešimt dolerių prasigymimui. Taip prasidėjo mano emigracijos dienos JAV...“

Žoromskis Čikagoje tapė ir restauravo paveikslus, rengė parodas. Aktyviai įsijungė į lietuvišką bendruomeninę veiklą – rašė spaudoje, skaitydavo paskaitas meno temomis. Laikraščių puslapiuose ne kartą pasirodė Kazimiero analitinės studijos apie M. K. Čiurlionio tapybą. Nors ir trumpas, vos ketverius metus užtrukęs Žoromskio gyvenimas išsivijęs lietuvių sostinėje buvo intensyvių meninių ieškojimų laikotarpis.

Čikagos lietuvių tikinčiųjų bendruomenė vis dar gali džiaugtis Kazimiero Žoromskio 1956 m. nutapytu išraiškingu didelio formato sakraliniu paveikslu „Sopulingoji Dievo Motina“, puošiančiu Švenčiausiosios Mergelės Marijos Gimimo bažnyčios Marquette Parke interjerą. Ekspresyviu potėpiu meistriškai sukonstruota jo giluminė erdvė, detalizuota siužeto ir psichologinė situacija, atskleista žmonių santykių ir jausmų drama. Paveiksle dominuoja kontrastingos spalvos – raudona, žalia, mėlyna ir juoda – kurios kartu su griežtų dinamiškų linijų ritmu sukuria besiveržančios energijos viziją.

„Pakvietimas stikleliui“. Drobė, aliejus. 1984 m.

„Neiškūs vyrai“. Drobė, aliejus. 1988 m.

Kazimieras Žoromskis savo studijoje Niujorke 1970 m.

Reikėjo jam laisviau kvėpuoti

1956 m. rudenį Žoromskis atsirado Niujorke. Jis vylėsi patekti į žinomiausias galerijas ir prestižiškiausias parodas. „Miestas buvo lyg mano. Kvėpėjo ne tik tarptautiniu, bet ir europietišku kvapu: namai, žmonės. Čia radau tai, ko man stigo – retų dailės kūrinių, vertingiausias Metropoliteno ir Moderniojo meno muziejų kolekcijas, šimtus galerijų. Regis, nebuvo pasaulyje nei meno mados, nei dailininko, kurio negalėtum pamatyti. Buvo tai tikras Babelio bokštas, į kurį veržėsi visos įžymybės, norinčios čia „patikrinti“ savo garbę. Šeštasis dešimtmetis – Niujorko meno žydėjimo metas“, – rašė dailininkas. Tačiau netrukus jis sunerimo, kad „subtilios ir poetiškos drobės Niujorko parodoms netinka, not up to date – ne nūdienės“. Net mąstė apie grįžimą į Ispaniją – bet jis išvyko iš ten, nespėjęs gauti pilietybės... Dailininkas nutaria išplėsti savo europietišką tapybos patirtį, kad galėtų energingiau įsiskverbti į kunkuliuojantį Niujorko meninį katilą – nutaria vyti laiką, rasti naujas adekvačias raiškos priemones. Nors, jo žodžiais, „kiti vydamiesi laiką, siekia būti revoliucionieriais“, pats pasirinko kitą kelią – sunkesnę, reikalaujantį atkaklaus darbo. Jo prigimčiai buvo svetima vaikiškas pigių, drastiškų efektų. Europietiškos civilizacijos auklėtinis, pažinęs įvairių epochų kultūrą, dailininkas savo abstrakčiojo stiliaus ieškojimus grindė dvasinga lietuviška pasaulėjauta, tautinėmis vertybėmis.

Drąsūs ir netikėti, kartais net rizikingi posūkiai būdingi beveik visiems Niujorko laikotarpio Žoromskio kūrybos tarpsniams. Tai lėmė gyvenimo tikrovė ir noras neatsilikti, nuolat kintantys stiliai. „Aš manau, kad istorija ir laikas sukasi ne aplinkui, bet spirale. Tad nėra galimybės tam pa-

čiam laikui atsistoti toje pačioje vietoje, todėl ryžaus jį vytiis“, – kalbėjo dailininkas, 1967 m. atidarymas savo personalinę parodą Čiurlionio galerijoje Čikagoje.

Septintojo dešimtmečio pradžioje Žoromskio tapyboje dar vienas posūkis. Šisysk nuo gamtos formų – būtent jūros geldelių ir gruoblėtų uolų paviršiaus – dailininko dėmesys nukrypo į aptrupėjusių mūrų, apiplėšytų skelbimų lentų bei kitokių daiktų kompozicijų ritmą ir faktūrą. 1970 m. „Phoenix“ galerijoje Niujorke buvo su-

Lietuviška spauda pokario Anglijoje Iš Anglijos lietuvių kultūrinio gyvenimo

ONA ALIŠYTĖ-ŠULAITIENĖ

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, didelis pabėgėlių iš Lietuvos srautas užpildė perkeltųjų asmenų stovyklas Vokietijoje ir Austrijoje. Vėliau daug jų, ieškodami darbo ir didesnių lietuviškų bendruomenių susibūrimų, kėlėsi į JAV, Lotynų Ameriką, o nemaža dalis pasuko į Didžiąją Britaniją, kurioje, 1922 metų duomenimis, gyveno maždaug 10,000 lietuvių. Tai įvyko 1947 m., kai apie 6,000 pabėgėlių iš Lietuvos persikėlė į Angliją, tikėdamiesi joje rasti ir ramų prieglobstį, ir dirvą lietuviškai veiklai. Jie labai suaktyvino vietinį lietuvių politinį bei kultūrinį gyvenimą, ypač kai 1947 m. liepos 2 d. buvo įsteigta Didžiosios Britanijos lietuvių sąjunga (DBLS). Apie ją išėivijos spauda rašė: „DB Lietuvių Sąjunga yra pati didžiausia ir veikliausia šio krašto lietuvių bendruomenės organizacija, sukurta naujųjų ateivių.“ 1952 m. jos narių skaičius siekė net 5,000, tad nenuostabu, kad netrukus DBLS į savo rankas perėmė visą Anglijos lietuvių kultūrinį gyvenimą bei jo plėtojimą. Įvairiuose miestuose (Bradforde, Londone) buvo steigiamos šeštadieninės lietuviškos mokyklos, skatinama meninė saviveikla, subūrusi ne vieną tautiečių šokių kolektyvą, ansamblį, chorą (kai kurie iš jų net sėkmingai dalyvavo tarptautiniuose koncertuose).

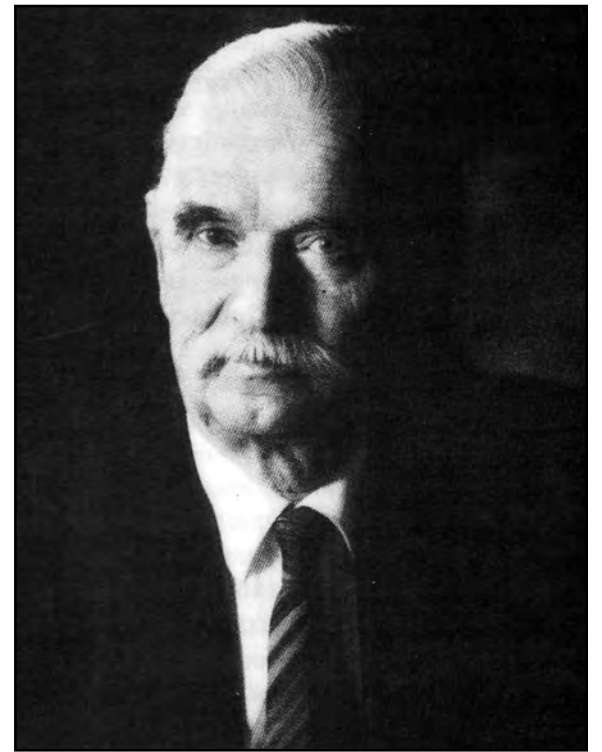
Tačiau ši veikla negalėjo plėtotis be spaudos, todėl jau 1947 m. liepos 25 d. išėjo pirmas savaitraščio „Užsienio ir vidaus žinių biuletėnis“ numeris, vėliau pavadintas „Britanijos lietuviu“, o nuo 1953 m. rugsėjo – „Europos lietuviu“, kuris leidžiamas iki šiol. Be laikraščių, prasidėjo ir lietuviškų knygų leidyba, kurią nuo 1952 m. vykdė privati „Nidos“ spaustuvė, o vėliau – „Nidos knygų klubas“, vadovaujamas V. Dargio. Jo tikslas buvo „kasmet leisti po kelias pigias, pasiskaitymui skirtas lietuviškas knygas“, iš kurių pirmoji buvo J. Suziedėlio (1902–1980) istorinė apysaka „Žalgiris“.

Leidyba ypač suaktyvėjo, kai jai ėmė vadovau-

ti žurnalistas ir rašytojas Kazimieras Barėnas (1908–2006), literatūrinę veiklą pradėjęs dar prieškarinio Lietuvoje. Karui baigiantis, jis pasitraukė į Vokietiją, vėliau persikėlė į Angliją ir čia, Londone, nuo 1957 m. prasidėjo produktyviausias jo kūrybinės veiklos laikotarpis. Jis redagavo „Europos lietuvi“, kuris labai išpopuliarėjo, vadovavo „Nidos knygų klubui“ (suredagavo ir išleido apie 80 knygų). Klubu leidiniai, pažymėti firminiu ženklu „Nida“, buvo platinami ir kituose kraštuose. Ne vienas iš jų kažkokiais nežinomais keliais patekdavo ir į okupuotą Lietuvą. Pati leidykla nuolat pristatydavo pasauliui naujausius lietuvių rašytojų iš JAV, Kanados, Australijos, Belgijos, Vokietijos kūrinius.

Barėno pastangomis leidykla, norėdama duoti skaitytojams papildomos lituanistinės informacijos, nuo 1958 m. pradėjo leisti antologinį leidinį „Rinktinė“ (gyvavo iš viso apie 5 metus), kurio pirmajame numeryje rašė: „Čia bus spausdinami geriausi bei įdomiausi lietuvių išėivijos periodinės spaudos lituanistiniai straipsniai, kurių didžioji dalis yra lietuviškai nesenantanti, nes negali pasenti nei mūsų gimtoji žemė, nei tauta su savo praeimi, kultūra, miestais, kaimais, iškiliaisiais žmonėmis ir jų darbais. Mūsų uždavinys – palaikyti lietuvių lietuvių.“ Pirmuosiuose „Rinktinės“ numeruose buvo įdėti tik išėivijos periodinės spaudos („Draugo“, „Sandoros“, „Naujienu“, „Tėviškės žiburis“ ir kt.) straipsniai. Vėliau leidėjai atkreipė dėmesį ir į okupuotoje Lietuvoje leidžiamus leidinius, atrasdami ir juose tinkamos medžiagos apie gimtąją žemę, tautos praeitį, kultūrą, iškilius žmones ir pan., pateikdami „Rinktinės“ skaitytojams tokius parinktus okupuotos Lietuvos periodikos straipsnius (nemaža jų dalis buvo perspausdinama iš populiaraus žurnalo „Mokslas ir gyvenimas“), kaip „Švedai Lietuvoje 1701–1702 m.“, „Audyklos Lietuvoje“, „Kauno pilis“, „Šv. Petro ir Šv. Povilo bažnyčia Vilniuje“ ir kt.

Žinoma, Barėno darbas nebuvo lengvas, jame pasitaikė ir intrigų, susidūrimų su perdėto patriotizmo daugžodžiavimu, bet visa tai įveikdavo „barėniška“ tolerancija, bendravimo kultūra ir labai

Žurnalistas ir rašytojas K. Barėnas

didelis jo troškimas palaikyti išėivijoje lietuviybę. Net išėjęs į pensiją, jis ir toliau aktyviai dirbo – užbaigė tvarkyti daugiatomio literatūrinio metrašcio „Pradalgės“ paskutinius tomus, išleido knygos „Britanijos lietuviai“ dvitomį, apimantį 774 psl., neskaitant, kad prieš tai jis dar spėjo parašyti keletą romanų, 5 apysakų rinkinius ir net buvo siūlomas kandidatu Nobelio premijai. Jis visai pelnytai dabar tituluojamas Didžiosios Britanijos lietuvių metraštininku-kronikininku, kultūros ambasadoriumi ir iškiliausiu Anglijos lietuviu. 2006 metais jam mirus, Vakarų Londone buvo atidaryta jo vardo lituanistinė mokykla.

Barėno veikla – gražus, pamokantis pavyzdys, kiek daug gali padaryti bei nuveikti ir vienas, pasišventęs lietuviybei žmogus, atidavęs jai visas savo jėgas ir energiją. Jo gyvenimas, kaip ir jo darbas Anglijos lietuviškos spaudos srityje, yra neatsiejamas nuo visos Didžiosios Britanijos lietuviškos spaudos raidos, kuri, bendrai paėmus, yra labai įdomus mūsų išėivijos kultūrinės veiklos puslapis; jame gausu ir gražių nuveiktų darbų, ir įdomių unikalių asmenybių, kurių neprivalome užmiršti ir kurias dabar, minint Lietuvos vardo 1000-metį, privalome paminėti. □

Ryžęsis vytis laiką...

Atkelta iš 7 psl.

rengta Žoromskio personalinė paroda, kurioje buvo rodoma penkiolika drobių iš „Skelbimų lentų“ ciklo. Ji sukėlė didelį žiūrovų ir meno recenzentų susidomėjimą. „Kas tai? Netikras koliažas? – stebėjosi žymus prancūzų kritikas Saint Evremond. – Taip. Bet tikras talentas ir technikos naujumas neleidžia praeiti pro šalį, nekreipiant dėmesio. Iš tiesų ši Žoromskio kryptis labai originali“.

Kas yra menas?

Apimtas ieškojimų aistros, Žoromskis atkakliai tobulina savo tapybą, kuria ciklą po ciklo. Valandų valandas jis mąsto apie šviesos sklaidos spalvoje dėsningumus. Remdamasis teiginiu, kad „spalva yra šviesa, o šviesa yra spalva“, paveikslo plokštumoje jis kuria nuo perspektyvos dėsnio nepriklausomą optinę gilios erdvės iliuziją. Kas paskatino Žoromskį susidomėti opartu? Aštunto dešimtmečio pradžioje Niujorke jau buvo praėjęs šio stiliaus bumai, be to, jam tas menas atrodė „pernelg kietas ir apskaičiuotas. Oparto sekėjus domino dvimatis spalvos raiškumas. Bet dviem matavimais galima išgauti tik reljefą, o gal ir tariamą šviesą?“ Tapytojas pabandė sujungti tris matavi-

„Orangutano Saratogos diena“. Drobė, aliejus. 1985 m.

mus su dviem, ir rezultatai buvo neblogi.

Kaip ir daugelis šiuolaikinių dailininkų, Žoromskis ieškojo išėičių renesansinei perspektyvai. Tapytojai kubistai objektą vaizdavo iš kelių skirtingų taškų. Ieškodamas naujų erdvinės perspektyvos raiškos būdų, tapytojas pasuko kita linkme. Jis bandė rasti išraišką pačiai erdvei. Jam rūpėjo erdvė, kuria sklinda šviesa, optinis šviesos vibravimas. Tuo metu Kazimieras su entuziazmu domėjosi naujausiais kosmoso atradimais ir šviesos spektro tyrimais. Savo paveiksluose kūrė mokslines, estetines ir simbolines vizijas. 1969–1972 m. išryškėjo pirmieji bandymo rezultatai. Drobėse „Atsisveikinimas“, „TDS Nr. 2“, „TDS Nr. 11 Tvo-ra“, „TDS Nr. 6 Šviesa“ dailininkui pasisekė atrasti optinę trečiojo matmens iliuziją.

Intensyvių kūrybinių paieškų subrandinta patirtis įgijo naują vaizdinę išraišką paveikslų cikle „23-ioji gatvė“, kurį Žoromskis pradėjo 1984 m. Niujorke ir tęsė atvykęs į Vilnių. Šis ciklas atsirado sumanius sukurti drobėse naujos realybės – arba, kaip sakė tapytojas, verizmo – įspūdį. Per palyginti trumpą laiką Žoromskis nutapė keliolika geriausių savo paveikslų: triptiką „Autoavarija“, drobes „Pakvietimas stikleliui“, „Šeimos nesantaika“, „Pakvietimas“, „Kai kurie skirtumai“, „Orangutano Saratogos diena“, „Neaiškios moterys“, „Neaiškūs vyrai“. Šiuos paveikslus jungia ciklo pavadinimas – „23-oji gatvė“. Tai gatvė Manhattene, kurioje trisdešimt metų gyveno ir kūrė dailininkas Kazimieras Žoromskis. □